

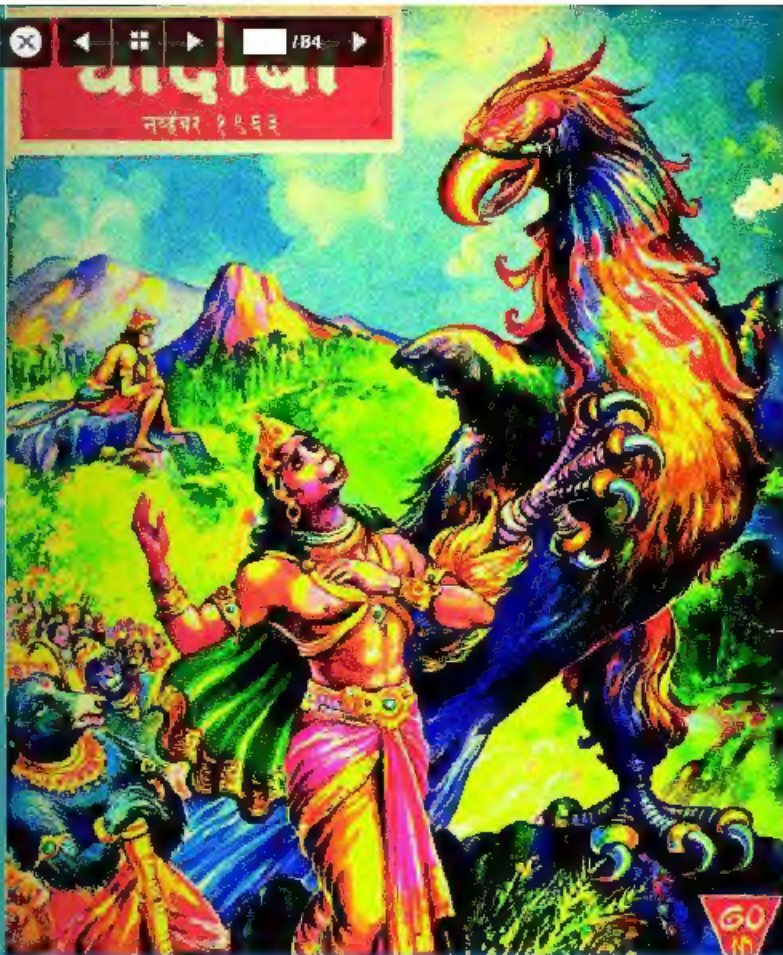

Fullscreen

127

/84

भारताच्या इतिहास

अछाउद्दिनाचा विभासपात्र सरदार मलिक काहूर (मलिकवर) याने अछाउद्दिनाच्या मरफानंतर अधिकार घेवें स्वतःच्या हातीं करून घेण्यासाठी प्रयत्न सुरू केला. मुल्तानाची म्हणून एक घोषणा त्याने लोकांना दाखविली. ती घोषणा नकली तरी होती किंवा मुल्तान मरणासन्न अवस्थेत असतां मलिक काहूरने त्या घोषणेवर मुल्तानाची सही व शिकामोर्तब करवून घेतले होते. या घोषणेप्रमाणे मुल्तानाचा मोठा मुलगा खिजीखान याच्याऐवजीं सर्वात धाकटा मुलगा शहाबुद्दीन बाला (त्याचे वय त्या वेळीं अवघे पांच सहा वर्षे होते) गादीचा वारस नेमण्यांत आले होते.

या मुलाला गादीवर बसवून त्याच्या वतीने काहूर राज्य काश्मिर पाहू लागला. त्यानें अभिप्रायाच्या लोभाने अनेक दुष्ट

कृत्ये केलीं. अछाउद्दिनाचा मोठा मुलगा खिजीखान व दुसरा मुलगा शादीखान यांचे डोळे काढवून राजमातेचे सर्व वन स्वाधीन करून वेळून तिला तुल्यात टाकले. नंतर त्यानें अछाउद्दिनाच्या तिसऱ्या मुल्ल्या देखील एका महालांत मजूरकेंद्र करून त्याचे डोळे देखील काढण्याच्या प्रयत्नांत तो होता. परंतु त्यानें फक्त ३५ दिवसांच्या अमदानांत जे अत्याचार केले त्यामुळे त्याचा अंतकाल जवळ येऊन ठेपला. अछाउद्दिनाच्या स्वामिभक्त नोकरांनीं त्याचा वध केला.

दिलीच्या वरिष्ठ उमावर्ती मुबारक याला कैदेतून मुक्त केले व त्याला उमर याचा राजपतिनिधि म्हणून नेमले. मुबारकने फक्त ६४ दिवसच त्या पदावर काम केले. नंतर त्यानें स्वतःचा धाकटा नावाचे डोळे

काढले आणि कुतुबुद्दीन मुबारकशाह या नांवाने दिल्लीच्या गादीवर बसला. त्याचे राज्य कांहीं दिवस निर्विघ्नपणे चालले. त्यानें कांहीं कडक कायदे रद्द केले व राजकीय कैद्यांना मुक्त केले. मुल्तानाने जप्त केलेल्या जमिनीपण त्यानें परत केल्या.

परंतु मुबारकचे कस हळू हळू राज्यकारभारांत कमी होत गेले व तो मोगलांसात गुरफटून गेला. त्या काळाच्या ऐतिहासिकांचे मत आहे की तो गादीवर होता तो चार वर्षे व चार महिन्यांचा अवधी दारू पिण्यांत व नाचरंगांत लोटला.

मुबारकशाह खुसरो खान नावाच्या एका सरदाराच्या हातें एक बाहुले होऊन बसला. हा खुसरो खान नीच जातीचा एक गुजराथी मुसलमान होता. त्यानें मुल्तानाला याईद संगत लावून वेळून स्वतःचा स्वार्थ सिद्ध करून घेतला.

मुद्दयाने मुबारक शाह गादीवर असतां संयोज लोकांनीं भारतावर स्वारी केली नाहीं. गुजराथ व देवगिरी येथे दोनदां मुल्ताना-विरुद्ध थंड झाले. गुजराथचे थंड मोडून मुल्तानाने आपल्या सासऱ्याला गुजराथचा गव्हर्नर नेमले. देवगिरीवर स्वतः मुल्तानाने

स्वारी केली. देवगिरीचा अधिकारी बरपाळ-देव बाने परामर्श मिळित होणार हे पाहून पळून जाण्याचा यत्न केला. परंतु मुल्तानाने त्याला कैद करून त्याचा खेत केला. मलिक खिजी याला देवगिरीचा शासक म्हणून नेमण्यांत आले. अशा तऱ्हेनें यादवांचे राज्य स्वातंत्र्य करण्यांत आले.

मुल्तानाने खुसरो खान बाला लेखगाण्या-वर स्वारी करण्यासाठी पाठविले. तो एक वर्षे देवगिरीला राहिला. तेथे त्यानें एक मशीद बांधली व दिल्लीला परत आला. हे सर्व विजय मिळाल्याचा मुल्तानाला

फायदा होण्याऐवजी त्याचें सुकसानच जास्त झालें. राजघराण्यांतल्या अनेक कर्त्या पुण्यांचा वध झाला. खलीफाशी सुलतानाचें विलुप्त झालें. सुलतानानें स्वतःच्या मुसलमान धर्माचा अधिपति म्हणून घोषणा काढली. त्यानें स्वतःचा अड्ड्याचा प्रतिनिधि म्हणून आपल्या नांवा बरोबर “अल फारिक् बिद्दा” ही उपाधि धारण केली.

सुलतानाच्या मित्रांनीं खुसरोच्या खाणा विरुद्ध तक्रार करून त्याची कानउपाडणी करण्याचा प्रयत्न केला. पण सुलतानानें त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केलें व शेवटीं खुसरोच्या एका नोकरानें खुसरो मोंसकून सुलतानाचा वध केला. अशा तऱ्हेनें खिलजी वंश संपुष्टांत आला.

खुसरो “नासिरुद्दीन खुसरो” ही पदवी धारण करून दिल्लीच्या तख्तावर बसला.

ज्या उमरावांनीं त्याला गादीवर बसविलें त्यांना खूष करण्यासाठीं इनामें देऊन त्यानें खजिना रिकामा केला.

हिन्दू लोकांना त्यानें उच्च अधिकाराच्या पदांवर नेमलें. ही गोष्ट वडल्या सुसल्यान उमरावांना आवडली नाहीं व त्यांनीं गाबी मलिक याला पुढारी करून खुसरोविरुद्ध बंडाचें निराण उभें केलें. ५ सेप्टेंबर १३२० या रोजीं गाजी मलिक दीपाळपूरहून दिल्लीवर जाऊन आला व त्यानें खुसरोचा पराभव करून त्याचा शिरच्छेद केला व त्याच्या अस्थयांची कचल केली.

गाजी मलिक याला स्वतः सुलतान होण्याची इच्छा नव्हती. परंतु दिल्लीच्या नागरिकांच्या आग्रहास्तव म्यासुद्दीन तुघलक या नांवानें १३२० च्या सेप्टेंबर महिन्यांत तो दिल्लीच्या गादीवर बसला.

महामहाराज

धृतराष्ट्राच्या वनप्रस्थाश्रमावस्थेलां आवश्यक ती सर्व तयारी करण्यास युधिष्ठिरानें आज्ञा दिली. त्याच्या हस्तिनापुरांत ती बातमी पसरली व धृतराष्ट्राचा निरोप देण्यासाठीं सारे शहर सोडलें.

धृतराष्ट्र गांधारीसह राजवाच्यांतून बाहेर आला. तो मजेला संशोधन करून म्हणाला— “मी व गांधारी पावपस्त्राखण घेत आहो. ज्यास मुनि व युधिष्ठिर दोघांनीं आम्हांला त्यासाठीं परवानगी दिली आहे. आतां तुमची सर्वोची परवानगी आम्हांदी मागत आहों. आमचा तुमच्याशीं कित्येक वर्षांचा संबंध शाश्वत असाच आहे. चार्यववासुळे व पुत्रघोकासुळे माझे शरीर दुर्बल झाले आहे. राज्याचा भार युधिष्ठिराच्या खांद्यावर टाकून ही आपली जबाबदारी कमी करीत

आहे. दुर्जोधनाच्या राज्यकारभारापेक्षा युधिष्ठिराचा राज्यकारभार प्रजेला नास्त फुलावई होईल. उत्तारवर्णांत वानप्रस्थाश्रमा-व्यतिरिक्त भार हलका करण्यास धृतराष्ट्राचा वादी. म्हणून मी तुमचा सर्वांचा यातां निरोप घेत आहे.”

तें ऐकून लोक त्यांचा जें सुचलें तें बोलले. तेव्हा धृतराष्ट्र म्हणाला—“या देशाच्या गादीवर शतमूर्ते राज्य होतें. भीष्माचार्य व विचित्रवीर्य यांनीं प्रजेला सुखी करण्यासाठीं आपल्या कारकीर्दीत प्रयत्न केला. माझा भाऊ पांडु यानें त्यांच्या मार्गे राज्यकारभार पाहिला. मी देखील आपल्या जल्पसुद्धीप्रमाणें राज्य केले. माझा हातून काहीं चूक घडली असल्यास मला क्षमा करा. दुर्जोधनाचा कारभार

निरंकुश होता. त्याच्यामुळे क्षत्रिय नाशित होऊन सगळे पडले. त्यात भांडी चुक नसेल असें मी मानीत नाही. ते सर्व आतां तुम्हीं विसरा. आतां कौरवो राजा देखील युधिष्ठिरच आहे. मी त्याला गुप्तच्या व दुष्टाचा त्याच्या हवाली करित आहे. आतां आपणाला निरोप द्या. सर्वांना आमचे दोषांचे नमस्कार."

धृतराष्ट्रानें निरोपवजा दुःसकातर होऊन जे काहीं म्हटले ते ऐकून सर्व राजा दुःखी झाले. प्रजेच्या कृतीनें एका ब्राह्मणानें

पुढें येऊन निवेदन केलें—“महाराज ! आपल्या प्रजेच्या कृतीनें क्षात जोडून मी निवेदन करित आहे. आपल्या पूर्वजांनीं आपल्या प्रजेला स्वतःच्या आपल्यासारखें वागविलें, आपण आपल्या मित्राप्रमाणें आमचें रक्षण केलेत. व्यास महर्षींच्या सल्ल्याप्रमाणें आपण वानप्रस्थ आयुष्य घेत आहांत. आपण जाऊ नये असें खात्री कसें सांगू ? राजा मारला विरोग सदा आमच्या हृदयाला दुःखी करित राहील. पांडवांच्या राज्यांत देखील आम्हांला सुख मिळेल यांत आम्हांला शंका नाही. युधिष्ठिराचें राज्य सहस्र वर्षे रहावें हीच त्या परमेश्वराजकड आमची मागिना आहे.”

गांधारीसह धृतराष्ट्र प्रजेचा निरोप घेऊन अंतःपुरांत परत आला. रोज उलटसुलट सकाळीं धृतराष्ट्राच्या इच्छेवरून विदुर युधिष्ठिराकडे गेला आणि म्हणाला—“धृतराष्ट्रानें कालीक महिन्यांत वानप्रस्थाश्रम वेष्ट्याचें ठरविलें आहे. भीष्म, द्रोण, त्याचे पुत्र, संधव व इतर मित्रांचे श्राद्ध करण्याची त्याची इच्छा आहे. त्याला त्यासाठी जें शेंदें घेऊन लागेल त्याची व्यवस्था कर अशी विनंति करण्यासाठी त्यानें मला हाडविलें आहे.”

बांदोबा

युधिष्ठिर व अर्जुन दोघांनी जें उगेंच करून केलें, परंतु भीमाला तें मुळीच पसंत पडलें नाहीं. तेव्हां अर्जुन म्हणाला—“भीष्मादिकानिच श्राद्ध करावयाचें आहे ना ? परिस्थिति येऊन पडली आहे म्हणून ते आपल्याकडे मागायला आले आहेत. पूर्वी कधी त्यांच्या समोर हात प्रसण्याचा प्रसंग आपल्यावर देखील आला होता. म्हणून कोणी तोंड उघडून मागायला आले तर त्याला नकार देणें बरोबर नाहीं. तुला माझे मत पसंत नसेल तर युधिष्ठिराला चिन्तार.”

भीमाला राज झाला. तो म्हणाला—“भीष्म व द्रोणाचार्य दोघांच्या श्राद्धासाठी जें घन हवें असेल तें वायला माझा नकार नाहीं. पण आतां श्राद्धकरण्याची गरजच काय, मला दाही कळलें. दुर्बोधन, दुःशासनदिकांना परलोकांत सुख मिळावें हाच हेतु आहे ना ? त्या कुलनाशकांनी मग त्या श्रव्याचा ध्वंस केला आहे. आम्हांला या सर्वांनी काय कमी लळलें ? तेव्हां हे आमचे काका कोठें गेले होते ? झूत खेळत असतां आम्ही मगामागून वग धारत चाललो होतो तेव्हां हेच आनंदात विदुराला नव्हतें का विचारीत कीं कोण हारला ?”

युधिष्ठिराला भीमाचा तो उद्वेगवजा वावडला नाहीं. म्हणाला—“राज्य अस. पुरे शाली तुम्ही वदवट !” तो विदुराकडे चव्हात म्हणाला—“आमच्या काकांना जितक्या ब्रह्माची आपस्थकता असेल तितकें श्वांनी मेळून जावें. आपल्या जुन्या कथांनी आठवण करून भीम जें काहीं धोरला तिकडे लक्ष देऊ नका.” विदुरानें बडबलें सर्व धृष्ट धृतराष्ट्राचा जाऊन सांगितले. फक्त भीमानें म्हणलें तेव्हां सांगितलें नाहीं. धृतराष्ट्राच्या मनाव्हे का विचारीत कीं कोण हारला ?” मनानें समाधान झालें. ब्राह्मण व जग्गी-

बांदोबा

मुनीना त्याने आमंत्रणे पाठविली. भीष्म पितामहांच्या नांभीं रथ, अश्व, सुवर्ण, रत्न, मोती वगैरे, रेशमी व लोकरी वस्त्रे, गर्ते दासदासी दान केले.

धृतराष्ट्र दान करीत होता व त्याच्या आज्ञेप्रमाणे युधिष्ठिराचे अधिकारी तो सगिल ते देत चालले होते. काय काय दिले गेले याचा सर्व हिशोब पण ठेवण्यांत येत होता. दान भरी धृतराष्ट्राच्या मनासारखा झाला. म्हणून त्याच्या मनाचे पूर्ण समाधान झाले.

दुसऱ्या दिवशी त्याने पांडवांना बोलाविले. एक मोठा यज्ञ केला व वनप्रस्थाश्रमाची दीक्षा घेतली. बल्कल वस्त्रे परिधान करून गांधारी सह तो घरून निघाला. त्याच्याबरोबर पंचपांडव व त्यांच्या पत्नी, विदुर, संजय, युवुत्सु, गौतम, धौम्य आदि मुनि निघाले. कुंती गांधारीचा हात

आपल्या हातात घेऊन निघाली. धृतराष्ट्र गांधारीच्या खांद्यावर हात ठेवून निघाला. द्रौपदी आणि सुभद्रा यांच्याबरोबर उत्तरा-पण आपल्या मुलूखा कडेवर घेऊन निघाली. त्यांच्या मार्गे नागरीक लोक चालू लागले. साऱ्या हस्तिनापुरात शोककळा आली होती. पांडव घृतांत हारल्यावर वनवासाला निघाले होते तेच प्रसंग सर्वांना आठवला. जामोजामी लोकांची गर्दी होती. सर्वांचे डोळे ओलावले होते. सर्व नगराच्या द्वारापर्यंत आले. धृतराष्ट्राने सर्वांना परत किर-प्यास सांगितले. धृतराष्ट्राबरोबर विदुर व संजय दोघांना वाण्यास अनुमति मिळाली. कृपाचार्य, युवुत्सु अंतःपुरातील परत स्त्रियांना घेऊन जाऊन धृतराष्ट्राने युधिष्ठिराला सांगितले. सर्व जागज्जाजगी डमे होते. युधिष्ठिर कुंतीला म्हणाला—“आई, मी यांच्याबरोबर जातो. तू सर्व स्त्रियांना घेऊन जा.”

[१९]

[लक्ष आपल्या दोघां साठी मित्रांबरोबर त्या विचित्र सिंहाच्या शुद्धित शिरला. त्याला येथे इथली मृत सोपवली, तो सिंह त्यांच्यावर उबो जाण्यास इतक्यांत गोमांगणे ही मर्ग त्याच्या काळमर्गात फेकून मारली. सिंह चामकून परतला आणि मुद्देमाहेर शान्त पळून गेला. त्याच भागांत पंखवाच्या जातीचे लोक होते, ते सिंहाला पाहून घाबरले. तेथेच अश्वदेवी ११ होता. पुढे बाचा.]

ब्रह्मदेवीचा मंत्रोच्चार पंखवाच्यांचा जोरडा टाक !” कधीही वेळाने त्याने जोरडून हाक जोरडा घासुळे सर्व मैदान दुमदुमले. शारली—“जित ! ए शक्ति ! आह्रात कोठे ? सिंह त्याच्या बाजूला गेलाच नाही. तो सिंहाला काळमैरवाने रानाबाहेर नेऊन स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी पळतच होता. टाकले आहे. आता भिण्याचे कारण नाही.” त्याचे दोघे अंगरक्षक समीर घेऊन तो जास्त मोठमोठाने मंत्रोच्चार करू लागला. डमे राहाले. दोघांची घाबरसुंढी उडून गेली म्हणून मधून तो ओरडे—“काळमैरवा ! त्या होती. त्यांची दृष्टि सिंह पळून गेला होता त्या बाजूला सिंहाली होती. शक्तिवर्मा आपली

तलवार फिखीत म्हणाला—“समोर तर वेऊं दे, जमिनीवर कोळवळा नाही तर नांवाचा शक्तिवर्मा नाही.”

जितवर्मा म्हणाला—“आज्ञा करावी, गुरुदेव ! आम्ही त्याचा पाठकाग करून त्याला ठार करतो !”

पण ब्रह्मदंडी जोरातें हंसून म्हणाला—“तुमचा पराक्रम काय मला माहीत नाही. तो शस्त्र ठेवा. याहून जस्त महत्वाच्या कामासाठी त्याचा उपयोग करता येईल. प्रथम आजून त्या पंखवाल्यांना धाडस द्या. त्यांच्या सरदाराला बोळावून

बेऊन या. आतां लव्हा आपल्या हातीं सांपडला आहे या गोष्टीची मला तरी शेका उरली नाही.”

लव्हा नांव पेंकून दोघे चकित होऊन ब्रह्मदंडीच्या तोंडाकडे पाहू लागले. म्हणाले—“लव्हा ! कोठे आहे ? आम्हांला नाही दिसला तो !”

ब्रह्मदंडी म्हणाला—“तो विधायला तुम्हांला माझे छोळे असले पाहिजेत. पण पाई कलं नका ! तो आपल्या अनुयायांसह जवळ पासच कोठेंतरी आहे. आणून आण-गिरी वाळवून काम केले पाहिजे.

जितवर्मा व शक्तिवर्मा पंखवाल्या जातीचा न एक गरुडराज याका भेटायला निघाले. तो आपल्या अनुयायांना गोळा करून त्यांचा रागवत होता. कारण सिंहाला पाहून वाच-छन ते सर्व पळत होते. म्हणाला—

“आपण गरुडाच्या कक्षांत जमला जातो. एका सामान्य सिंहाला मिऊन पळून गेलात आणि आपल्या कुळाच्या नांवाला कलंक लावलात. सांगा, आपल्यासारखे आकाशांत कुणाला उडतां येतं का ? त्या सिंहाच्या बारी बाजूला आकाशांत विरळा घावून त्याला उचलून पेंकून दिला असतात

तर ! तें सोडून भित्त्यासारखे घावरून पळून धाळावं ! हाच बाधायला हवी होती तुम्हांला !”

तितक्यांत जितवर्मा व शक्तिवर्मा दोघांनीं येऊन ब्रह्मदंडीचा निरोप सांगितला. ब्रह्मदंडीचे नांव ऐकतांच सरदाराचा चेहरा संतारानें काळ झाला. म्हणाला—“तुमच्या ब्रह्मदंडीवर भासा होता नव्हता तो विश्वास उडाला आहे. तो म्हणत होता कीं मी मंत्रवळाने सारे रात मरम करून टाकीन. पण एका सामान्य सिंहाला देखील त्याला भय करतं आले नाही. तो रानांत पळून गेला आहे व पुन्हां परत येणार नाही कशावरून ?”

जितवर्मा व शक्तिवर्मा दोघांनीं लव्हा मुनरा केला व म्हणाले—“गरुडराज ! वदचित आपणाला माहीत नसेल, या सिंहाहून मुर अशा वार चौघांनीं युद्ध करावयाचें आहे, प्रथम या संकटाचा तोंड घाववाचें आहे !”

सरदारानें आपल्या तोंडावरचा गरुडाचा मुखवटा काढून बाजूला ठेवला व त्रिचारुं लागला—“संकट येणाऱं आहे ! आपल्यावर !” गरुडराज ! आमच्यावर कृपा कर ! तो नाजीर व भावकर्मी दोघांचे परतत्रांतीं

सत्य झाले आहे कीं काय ? दोघे आमच्या-वर नाखून येणार आहेत वाटतें ?” त्याच्या आवाजांत थोडा घाबरटपणा होता.

“तें सर्व आम्हांला माहीत नाही. तुम्ही प्रथम आमच्या माळकाळा भेटायला नळावे. तेच काय तें आपल्याला सांगतील.” जितवर्मा म्हणाला.

गरुडराज व ब्रह्मदंडीला भेटण्यासाठीं निघाला. त्याला येत असलेला पाहून ब्रह्मदंडी वार पावले पुढे येऊन म्हणाला—“गरुडराज ! आमच्यावर कृपा कर !”

आहे. त्या सिंहाला पाहूनच सर्व बाबरून पळून गेले. पण सिंहाला गुहेतून हुसकावून लावणारा कोण आहे हे नाही कोणी पाहिले. तुला नाही वाटत त्याच्या भीतिने सिंह बाहेर पडून आला असेलसं ?” ब्रह्मदंडीने गरुड राजाचे मत विचारलं.

ब्रह्मदंडीच्या बोलण्याचा गरुडराजाच्या मनावर परिणाम झाल्यासारखे दिसले. म्हणून तो म्हणाला—“म्हणजे! कसू आणि त्याचे अनुयायी गुहेत आहेत! ठीक! आम्हांला अर्धे राज्य आणि भयानक दरीतले सोने व चांदी तुला! चल तर आठ शिरून हुडकून काढू त्यांना !”

ब्रह्मदंडी प्रत्येक नेली मापलक्यावर अर्धे राज्य देण्याचे वचन देऊन आपली सुटका करून घेत होता. बंदमंडूकाच्या हातांतून स्वतःला सोडवून देण्यासाठी त्याने ते वचन दिले होते. मंतर गरुड राजाला वण तेच वचन दिले होते. त्याने बंदमंडूकाच्या हातांतून शुभामांचा आधार करणाऱ्या महाकाय व्यापाऱ्याला सोडविले होते. त्याची मदत पुढे केव्हा तरी मिळेल हा हेतू त्यांत कोठे तरी दडवी मारून बसले आहेत. तो महाकाय पण ब्रह्मदंडीच्या बरोबर होताच.

“संकट! अरे, आपले मावळ लढ्याला आले आहे! तुझ्या अनुयायांवर बाण सोडून मजारीच्या अनुयायांना सोडविणारे या गुहेत कोठे तरी दडवी मारून बसले आहेत. या विषयी माझ्या मनाची खात्री पटली आहे. त्या सिंहाला पाहूनच सर्व बाबरून पळून गेले. पण सिंहाला गुहेतून हुसकावून लावणारा कोण आहे हे नाही कोणी पाहिले. तुला नाही वाटत त्याच्या भीतिने सिंह बाहेर पडून आला असेलसं ?” ब्रह्मदंडीने गरुड राजाचे मत विचारलं.

गरुड राजाचा उत्साह व चाई पाहून ब्रह्मदंडी बांछा संकोच करीत म्हणाला— “गरुड राज! तुझ्या साहसाची व शौर्याची मी वास्तवगुणी करतो. पण माझ्या मते चाई करून चालण्याचे ताहीं. शुक्तीने काम केले पाहिजे. कारण खंबू जयमळ व तो रानटी गोर्धांग तिघे हुशार आहेत. आपण गुहेत शिरलो तर ते दुस्मन बाजूने निघून पळून जातील. त्यांना गुहेतून बाहेर काढण्यासाठी काही तरी शुक्ति योजली पाहिजे. बाहेर वाऱ्याबरोबर त्यांना एकत्रणं तेवढे कठीण जाणार नाही.”

“पण त्यांना बाहेर काढणे शक्य आहे का! तूच तर म्हणालास की तिघे एकादून एक रस्ताच वाहेत म्हणून !” गरुड राजाने हंका केली.

“त्यांचे ज्ञीर्मे, धैर्य आणि चातुर्य माझा काळखैरच पाहून वेईल. तो महाकाय गुलाबांचा व्यापारी आहे ना! त्याच्या मदतीची आतां गरज आहे. त्याला बोलावून घेऊन याचका सांग !” ब्रह्मदंडी म्हणाला.

गरुड राजाने त्या महाकाय व्यापाऱ्याला बोलावून घेऊन सायला स्वरुपा होवां अनुयायांना पाठविले.

ब्रह्मदंडी आपल्या दोषां अंगरक्षकांना एका बाजूला बोलावून घेऊन गेला. एका शोपडीच्या शेजारी उभे राहून त्यांनी आपसांत काही सडा केला.

“ब्रह्मदंडी त्या महाकाय व्यापाऱ्याच्या नाडाला लागू नकोस. तू स्वतःच आपल्या हातांचे आपल्या पायावर कुत्राड मारीत आहेस. त्याला कोण तेंकाम देण्याचा विचार आहे !” शक्तिवर्माने विचारले.

“आपल्या या मुखैण्याच्या शस्त्रांनी मला विनाकारण त्रास देऊ नका! गुलाबांचा मालक त्या महाकायाला मी नरमासभक्षक

देऊन टाकलें जसा अर्थ झाला वाटतें ?
ब्रह्मदेवीचा पारा खूप चढला होता.

इतक्यांत गुरेडराज पुढें येऊन म्हणाला—
“झालें काय भांडायला, तुम्हांला आपसांत ?”

ब्रह्मदेवी त्याच्याकडे वळून स्थित करून म्हणाला—“आम्ही मांडवो आहो असे वाटलें तुला ? माझे अंगरक्षक तुझ्यासारखेच पुढेंत शिरून झखूळा व त्याच्या अनुयायांना घेऊन आगण्यासाठी आग्रह करीत होते. त्यांत किती घोका आहे हे त्यांना मी समजावून सांगत होतो.” थोड्या वेळाने महाकाय तेथे येऊन पोचला. ब्रह्मदेवीकडे आश्चर्याने पहात विचारू लागला—“महाभाविक ! बऱ्याच दिवसांनी माझी आठवण काढलीस ? काय भावगळ आहे ?” असे म्हणत त्याने खांबावरचा नाजूक हातांत घेतला.

ब्रह्मदेवी त्याला बाजूला बोलावून घेऊन गेला आणि त्याच्या कानांत त्याने कांहीं तरी सांगितलें. तें ऐकून तो घाबरून गेला होता असे त्याच्या तोंडावरून भासले. पण थोड्या वेळाने चेहरा बदलला व त्याच्या मनांतली शंका दूर झाल्यासारखे वाटलें.

नाजूक फटकारवून व आपल्या मित्रांवर प्रलाम करून दे ! म्हणजे त्याला अर्थ राज्य ताब देत तो थोडा गुरगुरला.

चांदोषा

ब्रह्मदेवी गुरुद राजाजवळ येऊन म्हणाला—

“गुरुदशेसरा ! छत्र आपल्या हातीं आला आहे असे समज ! जातां निसडून पडून जाणें त्याला शक्य नाही. तूं आपल्या अनुचारांसह त्या डोंगरापर्वत आमच्याबरोबर ये ! या महाकायला मी जे कांही सांगितलें आहे तसे तो करील ! त्याच्या बोलण्या व आगण्याकडे तूं दुर्लक्ष कर ! कारण तें सर्व वाढक आहे !”

गुरुदराज त्याप्रमाणें आपल्या पांच निवडक अनुचारांसह डोंगराकडे प्रवेशात उभा राहून गंमत पहात राहीन ! तुम्हांला घेऊन पोचला. ब्रह्मदेवी आपल्या दोघां ठार करून ठखू त्या भयानक दरींत जाईल.

अंगरक्षकांबरोबर त्याच्या पाठीपाठ येत होते. महाकाय सर्वांच्या पुढें आपला चावूक फटकारवीत आणि ओरडत जात होता. तो एका उंच दगडावर चढून उभा राहिला. महाकाय जोरडूं लागला—“ब्रह्मदेवी जिववर्मा, शक्तिवर्मा आणि गुरेडराजा ! आतां माझ्या हातून तुम्हांला ब्रह्मदेव देखील वाचवूं शकणार नाही. मी तुम्हांला त्या छत्राच्या हातीं निवून टाकणार आहे तो तुमच्या अंगाचे लचके तोडून खाईल व मी उभा राहून गंमत पहात राहीन ! तुम्हांला ठार करून ठखू त्या भयानक दरींत जाईल.

तो तेथील तेथील संपादन करून घेईल व मला माहूर करता देईल. मी त्याच्याबरोबर जाणार!” त्याच्या करंडा आवाजाने दोंगर व ते सारे हावसले.

गुहेच्या द्या विवरात उभे राहून लवू व त्याचे अनुयायी ते सर्व हृदय पहात होते व महाकाय जंगल होता ते ऐकत होते. त्यांना आकर्षित करत. फूर महाकाय विवरात होता व त्याने स्वतः अद्भुतदृष्टी व त्याच्या अनुयायांना दुखान करून घेतले होते. स्वतःच्या डोक्यावर त्यांचा फिडासच घेऊना.

“लवू! मात मला लुचगेरी दिसते आहे! संध्याकाळ बागले पाहिजे!” अफाट म्हणावा.

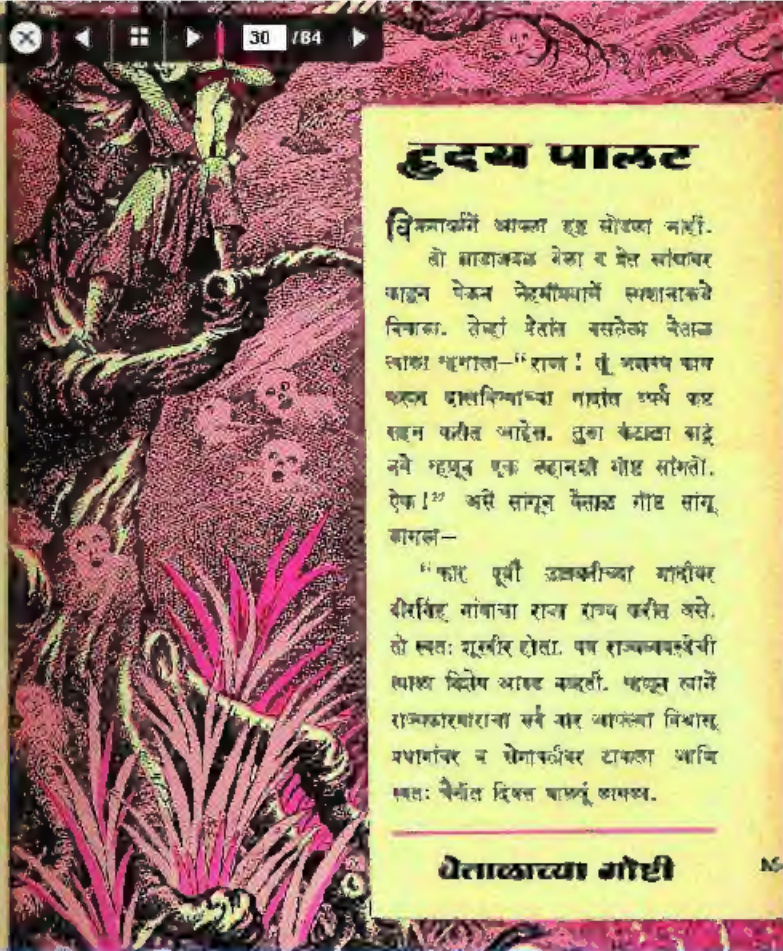
लवू काही उघड देणार हसण्यात तो महाकाय चावूक कटकासून ओरडला—
“आतां तुम्ही त्या शोपटीत जाऊन नसा!

बाहेर आलात तर बघा. एककाचा चामडा कोळवीन. लवरादार!” त्यानंतर सर्व त्या शोपटीत जाऊन बसलेले लवूक दिसले. महाकाय त्या दगडावर उभा राहून विलापर तास देत चावूक फिरवीत होता.

“जवळ! चळ! त्या महाकायाला भेटून पाहू या तर काय मानगड आहे. समज, चापलाला हुडकून काढणे त्यांना शक्य नाही.” जसे म्हणत उत्तराशी बांड न पाहतां लवू हुडकून बाहेर आला व तो महाकाय उभा होता तिथले रांकत रांकत आऊ लागला.

जवळजवळ त्याला लाचन करणाऱ्या प्रसन्न केला. पण त्यापुढील लवू चार पांच पाकले दूर निवून देलीक येऊ होता. आता काही करणे शक्य नाही हे ओळखून जवळ व सोमिंग दोघे त्याच्या पाठोपाठ निघाले.

[पुढील गोष्ट पुढील खेळी]

हृदय पालट

विज्जाकर्मि आल्या हळू मोडला नाही.

तो बाळाजवळ येऊ व मेल सांघावर काढून पेऊन नेहमीच्याने स्थानाकडे निघावा. तेथेच वेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राज! तू जवळपास पळून दाखविण्याचा नावात धर्म कष्ट राहून पलीत आहोत. तुला कदावा सादे नवे म्हणून एक स्थानाशी शोध सांगतो. ऐक!” असे सांगून वेताळ गोंड सांगू लागला—

“काही पूर्वी जवळचीच्या गादीवर वीरविह गांवाचा राजा राज्य करित असे. तो स्वतः दुरभीर होता. पण राज्याजवळची त्याच्या विरोध आणू नव्हती. म्हणून त्याने राज्याकारभाराचा सर्व भार आपल्या विचार, यथागांवर व योगादीवर टाकला आणि स्वतः वैरात दिवत बाळगू लागला.

वेताळाच्या गोष्टी

एकदा वीरसिंहाच्या स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला राजधानीतले सर्व रस्ते व गल्ल्या दिसू लागल्या. रस्त्यांवर व गल्ल्यांतून त्याला मनुष्याऐवजी कोऱ्हे हिंडत असलेले दिसले. दुसऱ्या दिवशी राजाने असे स्वप्न का पडावे याच्या विषयी पुष्कळ विचार केला. पण त्याला उत्तर सुचत नाही. त्याने आपल्या प्रधानाला व इतर प्रमुख अधिकाऱ्यांना बोलावून स्वप्नाचा अर्थ काय असावा असा प्रस्न केला. पण कोणीच सयुक्तिक असे उत्तर देऊ शकला नाही. शेवटी राजाने राज्यभर अशी हवंदी

पिटवली की राजाच्या मदलेल्या स्वप्नाचा ठीक ठीक अर्थ सांगणाराच मोठे वक्षि देण्यात येईल.

राजधानीजवळच्या एका खेडेगावात सांवळ्या नांवाचा लाकूडफोड्या रहात असे. तो सकाळी फोडून आपला उदर-निर्वाह करी. तो एक दिवशी सांध्यावर कुन्हाड लाकून रानात गेला. एका झाडाजवळ विचार करीत उभा होता की किती दिवस देव कष्ट देणार आहे कोणास ठाऊक? मुलांची कोमेजलेली तोंडे त्याच्या डोक्यासमोर उभी राहली आणि त्याच्या डोक्यातून टिपे पळवल्या शकू लागली. पण तितक्याच त्याला कोणी ग्रंथ विचारीत असल्याचा भास झाला—“कोण तू? काय शाले तुला असे टिपे गाळायला?” नविकळ होऊन ज्या बाजूने तो आवाज आला त्या बाजूला पाहिले तेव्हा त्याला विळातून डोक्यावून पाहणारा एक सांप दिसला.

सांवळ्याला पराकाष्ठेचे आश्चर्य वाटले. सांप मनुष्यासारखा कसा काय बोलतो? पण त्याने धीर करून उत्तर दिले—“आज पाऊस पडतो आहे. आज मी लकडे करी काय फोडणार आणि ती बाजारात जाऊन

कमी काय विकणार? चार पैसे हाती पडले नाहीत तर पोरांची उपासमार होणार म्हणून वाईट वाटत आहे.” सांवळ्याने धीर करून नांगाला उत्तर दिले.

नाग म्हणाला—“मी तुला एक युक्ति सांगतो. पण एका गरीबर, तुला जे धन मिळेल त्यातले तू मला अर्धे दिले पाहिजेस.”

सांवळ्याने ती अट कबूल केली.

नाग म्हणाला—“राजाचा एक स्वप्न पडले आहे की राजधानीभर कोऱ्हे हिंडत आहेत. त्या स्वप्नाचा अर्थ राजाच्या काय राजाच्या प्रधानाला व इतर पंडितांना देखील कळला नाही. राजाने घोषणा केली आहे की माझ्या स्वप्नाचा अर्थ सांगेल त्याला वक्षि दिले जाईल. मी त्याचा सांगतो अर्थ. तू जाऊन सांग. तुला जे वक्षि मिळेल त्यातले तू मला अर्धे आणून दे.”

नंतर नाग म्हणाला—“स्वप्नाचा अर्थ असा आहे. राजा पराक्रमी आहे हे खरे आहे. परंतु राज्यव्यवस्थेकडे त्याचे मुलीच लक्ष नाही. सर्व कामे प्रवाचावर व बंध्यांवर त्याने टाकली आहेत, सज्यांत त्यामुळे

लांचलचपत वाढली आहे. सर्व राज्यभर प्रजेची स्थिति दयनीय झाली आहे. मग खूप राजधानीत फोहरीकुर्ची हिंडतांना दिसू लागली तर त्यांत काय आश्चर्य?”

सांवळ्या सांगाला पाहून कायरून होता. तो मापसासारखा बोलतो आहे हे पाहून तर तो चकितच झाला. नंतर त्याने सांगितले ते खरे आहे की नाही विचार करीत तो राजाकडे गेला आणि नांग्याच्या तोंडून त्याने जे ऐकले होते ते राजाला जाऊन सांगितले. राजाने विचार करून पाहिला तेव्हा त्याला सांवळ्याचे म्हणणे बरोबर

Fullscreen

127

32 / 84

वाटले. त्याने त्याला बक्षिस देऊन त्याचा सत्कार केला. सांवळ्याचे दारिद्र्य कमी झाले. नागसांपाळा दिवले वचन तो निस रला होता असे नाही. फण हें जें धन मिळाले आहे तें माझ्या कुटुंबाला काहीं वर्षे तरी सुखानें जगावला पुरेछ. सांपाळा पैशाची काय गरज ! असा विचार करून त्याने सांपाळा दिवल्या वचनाप्रमाणें अर्थ धन दिलें नाही.

राजानें लाचखाज अधिकाऱ्यांना कामा- वरून कमी केले व त्यांच्या जागी नवीन व कसेव्यधरावण अधिकाऱ्यांना नेमले. तो

स्वतः देखील राज्यव्यवस्थेकडे लक्ष देऊ लागला.

काहीं दिवसांनी राजाला पुन्हां एक स्वप्न पडले. स्वप्नांत त्याला एक तळवा दिसला. त्या स्वप्नाचा अर्थ पण राजाला कळला नाही. म्हणून त्याने सांवळ्याकडे निराम पाठवून त्याला बोलाविले. राजानें त्याला स्वप्नाचा अर्थ विचारला.

सांवळ्या काय उत्तर देणार ? दुसऱ्या दिवशी उत्तर देण्याचें वचन देऊन तो घरी परतला. नागसांपाळा शरण जायें त्याला मान पडले. त्याने क्षमा मागून दुसऱ्या

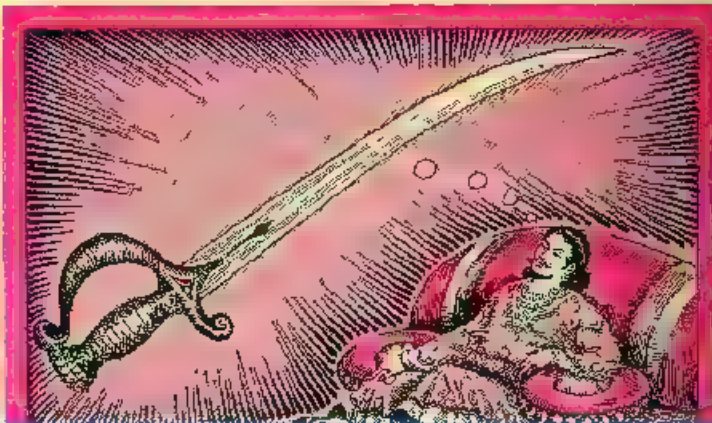
स्वप्नाचा अर्थ विचारून घेण्याचें शताशी ठरविलें व रानांत त्याला साप भेटला होता त्या जागी गेला.

नागसांपानें धांवतून आकली फटा बाहेर काढून त्याला विचारलें “काय रे कुधा ! काय सांगण्ड आहे ? माझ्याकडे कदासाठीं आला आदेश ?”

सांवळ्या म्हणाला—“नागराजा ! राजाला पुन्हां एक स्वप्न पडलें आहे व त्यानें त्या प्रश्नाचा अर्थ मला विचारला आहे. तुझ्या शिवाय कोण सांगणार अर्थ. म्हणून मी केला आहे त्यांनीं राजाला सिंहासनावरून तुलाच विचारायला आला आहे. मी तुला

माझे अर्थ धन सायचें कळू केले होते. तें मी विसरलों नाही. या वेपेस मी, तें व मा स्वप्नाचा अर्थ मागितल्यावर मला मिळेल त्यांतलें अर्थ दोन्ही एकत्र देण्याचें वचन देतों.”

“हा स्वप्नाचा अर्थ राजाला कळायला हवा होता हें वच. राजानें लाचखाज कोकांना कामावरून कमी केले असले तरी त्यानें त्यांना कडक शिक्षा केली नाही. त्या सर्वांनीं मिळून राजाच्या विरुद्ध फट केला आहे त्यांनीं राजाला सिंहासनावरून हुसकावून लावून त्याचा वध करण्याचें

Fulcrum

157

30

त्यांना तुल्यता द्यायला आले. त्यांनी स्वतःच स्वारी केली व त्याचा पराभव करून त्याची खांदी मोडली.

सांवळ्या वक्षिण येऊन घरी गेला. सांगाळा त्याचा बाटा देण्याची त्याला आवश्यकता भासली नाही. संप वक्षिण सांगाळाला आलाच तर त्याला ठार कणव्याचा पण त्याने निश्चय केला.

पुढे काही दिवसांनी राजाला आणानी एक स्वप्न पडले. स्वप्नात राजाला हिरवेगार कुण्ड व त्यात चरणाच्या गाई व वासरू दिमळी त्याने पुन्हा सांवळ्याला बोलावून त्याचा अर्थ विचारला.

राजाचा पुन्हा स्वप्न पडले असल्याने ऐकूनच सांवळ्याचे पाय गारठले. त्या सांगाळा सद्दीची साता पुढे गाव पळणार नाही असे त्याला दिसली वेळ बारले होते. पण या स्वप्नात देखाळ त्याला सांगाळाचेच जावे लागले. त्याने राजाचा निरोप घेऊन येण्याच्याला परत पाठविले व सांगाळाच्या विजाजवळ आला. सांगाने विजाबाहेर घेऊन येण्याचे कारण विचारले.

या स्वप्नात सांवळ्याला आजत खजतच गेला. म्हणाला - "तुम्हीच! मी या पूर्वीच

सांगला हवे होते. पण मग या दिवसाई बदल मला माफ करा. मला पुन्हा तुम्हा सद्दीची गरज आहे. राजाला पुन्हा एक स्वप्न पडले आहे. मी तिन्ही इनामातला अर्धा वाटा तुला देईन. राजाच्या स्वप्नाचा अर्थ काय आहे मला सांग."

"राजाच्या स्वप्नात हिरवेगार कुण्ड व गाई गुरे दिसली त्याचा अर्थ त्याच्या राज्यात सर्वत्र शांतता नांदत आहे व बर्मे आज चार पायावर निर्वासित उभा आहे असा होतो." असे सांगून सांप विजात निघून गेला.

सांवळ्याने सांगितलेला अर्थ परक्यामुळे राजा इतका खुप झाला की त्याने सांवळ्याला कोही गर्जेन इनाम म्हणून लिहून दिली.

सांवळ्या या स्वप्नात स्वतः नागदेवाकडे पुज्यवर्गी सोन्या बांदीची बाणी घेऊन गेला. पण या स्वप्नात सांप स्वतः विजाच्या बाहेर आला नाही. तेव्हा सांवळ्याने त्याला बोलाविले. तेव्हा विजाबाहेर येऊन नामाने विचारले - "आता कशाचा आला आहेस बुवा?"

"हो, मी तुला वचन दिले होते त्याप्रमाणे राजाकडून मला जे काही

इनाम आजवर मिळाले त्यातला अर्धा वाटा मी घेऊन आलो आहे." सांवळ्या म्हणाला.

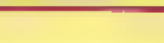
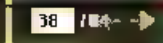
पण आता इनामाना तो बांध घेतला नाही. "हो, तुम्हाला स्वतःसाठीच ठेवून घे." असे सांगून सांप विजात निघून गेला.

वेताळाने येथवर गौष्ट सांगून राजाला विचारले - "राजा, मला एक शंका आहे. ज्या सांवळ्याने सांगाळा दिलेले वचन दोनदा पाडले नाही व एकदा तर त्याला ठार फारण्याची वेळ आल्यास त्याला दिसील तयार झाला होता. तो तिसऱ्या वेळी

ठरविले आहे. आताही त्यांनी राज्याच्या कानूनी मदत घेतली आहे. स्वप्नाचा परवान अर्थ आहे." सांगाळोप म्हणाला.

सांवळ्या तैथून सरळ राजाकडे गेला व म्हणाला - "सदाराज! तुम्हाला स्वप्नात तत्वावर दिसली नाही का? त्याचा अर्थ मी सांगतो." असे सांगून त्याने सांगाळा सोडून जे काही ऐकले होते सांगून टाकले.

या स्वप्नात देखाळ राजाला स्वप्नाचा तो अर्थ पटला. राजाने सांवळ्याला दुप्पट वक्षिण देऊन आदरपूर्वक निरोप दिला. नंतर त्याने सर्व कट करणाऱ्या अधिका-

स्वतः होऊन बलिमाचा अर्धा वाटा धावला कसा काय तयार झाला ? सांगानें तो वाटा कां घेतला नाही ? दोनदा ज्या मुहूर्थातें बघेन मोडलें त्याच्याकडून काय व्यासचें या विचारानें का ? तुं सांग्या या शकेंचें समाधानकारक उत्तर माहीत असूनहि दिलें नाहीतर त्याचा परिणाम जुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं दोभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर लोळूं लागतील ! लक्षांत ठेव , ”

राजा म्हणाला - “ताग सांबळ्यावर रागावला नव्हता हें सर अष्ट दिवसांच आहे. रागावला असता तर तो बोट ही वेळां मद्यत थायला तयार साव्यच नमता. सांबळ्यानें पहिल्या द नेतर दुसऱ्या वेळीं वाटा दिला नाही तर त्याचें कारण वण उघड आहे. पहिल्यानें सांगाकडून राजाच्या

स्वभावा अर्थ त्याला कळला तेव्हां प्रजेत श्रमालवृत्ति होती. तो स्वतः देखील त्याचें मनोवृत्तीच्या तडपणा खाली उतरलेला होताच म्हणून त्यानें सापाला वाटा दिला नाही. दुसऱ्या वेळीं सागानें स्वभावा अर्थ सांगितला तेव्हां लोकांच्या मनांत दुष्टबुद्धीनें घर केलेलें होतें. म्हणून सांबळ्याच्या मनांत सापाला ठार करपाच्या दुष्ट विचार आला. राजाला तिसरें स्वप्न पडलें तेव्हां राज्यत सुख व शांति नांदत होती. प्रजेला म्हणून तीच स्थिति सांबळ्याच्या मनाची वण होती. कसलीच काळजी उरली नव्हती. स्वबुद्धीनें सांबळ्या बलिमाचा वाटा कायला तयार झाला.”

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वनाळ प्रेतावरावर अदृश्य शाला व झाडाळा जाऊन लोवकडूं लागला. [कल्पित]

तीन संकटें

एकदां एक समा एकतांत वसून स्वतःशींच बोद्धें लागला. “माण्याला तीन प्रकारचीं संकटें सहन करावीं लागतात. पहिलें संकट म्हणजे नैसर्गिक दुर्दैव, वणवा वगैरें. दुसरें संकट म्हणजे तात्कालिक-दुष्काल, अतिवृष्टि वगैरें आणि तिसरें संकट म्हणजे शिकारी, चोर वगैरें.” सद्याचे ते शब्द एक माकड, चक्रवाक पक्षी व गाढूळ यांच्या कानावर पडले

“जर आकाश माझ्या डोक्यावर कोसळलें तर जागा असेन तेव्हा पडलें तर हरकत नाही पण झोपलो असतांना पडलें तर चिरडून जाईन त्याच्या खाली.” म्हणून तेव्हापासून चक्रवाक पक्षी प्राय वर कळून होतूं लागला.

“दुष्काल पडला व मला जामला माती सुद्धां मिळाली नाही तर मी काय करणार वुचा,” असा विचार करून गाढूळ खालेली माती ओळूं लागले.

बोराचा सुळसुळाट वादला व त्यानीं जमीनच ओळून नेली तर काय करावयाचें असा विचार करून माकडें झाडावर राहूं लागली व मधून मधून खाली येऊन जमीन आहे कीं नोरीका तेंढी हें पाहूं लागली

भीमूचे पराक्रम

भीमू आता बाबा शाळा होता. जमीन-दाराच्या मुलीला मुलगा झाला म्हणून गांवभर आनंदाची बातमी पसरली. सर्व भीमूचे व जमीनदारचे अभिनेदन करू लागले. भीमूला जो आनंद झाला तो काय वर्णावा. तो मुलाच्या पाठप्याजवळ बसई व बराच वेळ मुलाकडे पाहत उभा राही.

एकदा मुलगा जोरजोराने रडू लागला. भीमूला एका जुन्या मोट्टीची आठवण झाली. मुलें अचानक रडू लागली की करातलीं मुलें पळून जातात हे सगळे त्याचे ऐकले होते. म्हणून तो मुलें कोणत्या दाराने व कोणत्या बाजूला पळत आहेत हे पाहण्यासाठी गप्पीवर चढून उभा राहाला.

त्याच वेळी सामान डेवायच्या कोठडीत त्याला काहीतरी खुडबुड ऐकू आली. एक

उंदीर एका वरणीत पडला होता व बाहेर येण्यासाठी बडबड करीत होता. परंतु त्याच्या सवें उड्या फुकत जात. भीमूला तीच खुडबुड ऐकू आली होती. परंतु भीमूला वाटलं की ते मुल्ल असणार. तो सामानाच्या खोलीत येऊ, वरणीचे तोंड टावेळाने घट्ट बांधले व बाहेर बागेत वेळून गेला. हळूच टावेळ बाजूला करून वरणी बांकडी केली आणि ओगटू लागला—
“य...त ! य...त !” फुटं म्हणाला
“नीच बाहेर ! आणि घरा, दुन्हां जत आमच्या बराच पालास तर तुझे बरडेंच दावून टाकीन.”

काळोख असण्यामुळे भीमरावांना उंदीर बाहेर उडी मारून मिचालेला दिसला राहिला. पण दुष्काळ उडी मारल्याचा आवाज मात्र

ऐकू आला. भीमराव घरी परत जाले तोपर्यंत मुलाने रडणे थांबले होते. त्यावरून मूत पळून नेल्याची त्याची खात्री पटली.

भीमरावांनी जाऊन आपला पराक्रम लक्ष्मीजवळ खाऊन वर्णन करून सांगितला म्हणाले—
“मूत रडू लागल्याबरोबर कोठेतरी मूत आई व ते पळणार हे मी ओळखले होते.” नंतर त्यांनी मुलाला घरी पळवून लावले हे हातदारे करून सांगितले.

लक्ष्मी म्हणाली—
“मुलगा रडू लागलेला पाहून मी घाबत आले. येऊन पाहिले तर मुली जावली होती थोड्या. तुम्ही मूत म्हणून बाहेर हाकललेत तो उंदीर असेल आणखी काय ?”

बायकोचे म्हणणे भीमरावांना पळ्या-समजले दिसले. उंदीरच असेल तर मग तो, असे त्यांनी मनाचे समाधान करून घेतले. त्यांनी बायकोच्या बापाशपणाचे तोंड मरुत कौतुक केले.

तानवाच्या वारशाची तवारी जमीन-दाराने खूप थाढामाढाने केली. हरि-कीर्तनाची पण व्यवस्था केली. बुवा कांतेन सुरू करणार होते. खूप बर्दी जमली होती. मुलांची गदीच जास्त होती. जमीनदाराच्या

मुलांची गडबड ऐकू आली. म्हणून त्यांनी नोकरीला बोलावून सांगितले की सर्वांना जाऊन सांग की हरिकथेला येणाऱ्यांनी मारहा बोरड करू नये, सातपणे बसून हरिकथा ऐकावी.”

नाचताने जाऊन मालकाचा हुकूम नवा पला. म्हणाला—
“ओगडा फाटला पतरा ! दादा रागावले आहेत. शांतपणाने बसून कथा ऐका, म्हणून सांगायला सांगितले आहे.” पण तो कोणाला ऐकू येणार !

तब्बल जमीनदाराने भीमूला बोलावून सांगितले की नोकरींनी सांगितलेली कोणी

एकत जाहोंसे दिमतें. म्हणून तू आजून
सांग वी कोणी गळका करूं नये.

भीमरावांनीं बाहेर माडवात जाऊन
आरहून सांगतले, गप्प बसा ! काय ओरडा
आरंभिला आहे. कोणी तोंड उघडलें तर
त्याला धक्के मारून शहर काढीत भीमराव
येण्यापूर्वीं दहा पांच मिनिटेंच थांबीं कीर्तन-
कागदें कीर्तन सुरू केलें होतें

लोकांचें मोठ्ठें बंद झालें म्हणून
कथेकऱ्याचा आवाज जमूत स्पष्ट ऐकू आला.
भीमने मागे फिरून कथेकऱ्याला दटावून
विचारलें—‘ गप्प बसा तुम्हालाच समाप्त
आहे, तुम्हालाच ! सांगतां आहे. तुम्हाला
निराळें सांगायला हवें वाटतें ? ’

कथेकरी चकित होऊन भीमरावांकडे
पाहू लागला. त्याला काय करावें हें बुचेना
कथेला आलेल्या लोकांना देखील भीम

रावांनीं अशी मध्येच कथा कां थांबवावी हें
कळलें नाहीं. पण सुदैवानें त्याच वेळीं
भीमरावांची आजी मायाहून तेथें आली.
भीमरावांनीं तिला पाहिलें व “ ओहो, आजी
आली आहे का ! ” म्हणून धावत जाऊन
तिला नमस्कार केला. नोकरीनी पुढें
वाऊन आजीचे सामान बगैरे घरांत नेलें.
वनीचवारागें बाहेर येऊन आजींना आंत
पोकावून नेलें.

आजी आली म्हणून भीमरावांनीं मध्येच
कथा थांबविली असेल असा मनाशीं तर्क
करून लोकांनीं आपापल्या मनाचें समाधान
करून घेतलें.

“ ओहो पणजी बाई आल्या आहेत
होय ! गग सुरभार्तीपासूनच कथा आरंभ
करतां. ” असें हरिदासांनीं म्हटलें व कथेस
सुरुवात केली.

दहाड्याचें माहात्म्य

एक श्हातारीनें मरचसमवीं आपल्या करून आणी व त्या विकून आपला उदर
दोघा दातवांना थोळावून लागितलें वें विवाह करी.

बाळानीं बाइथाकडे सौनें, चांदी, हिरे एकदां ती काढक्या गोळा करीत असतां
वाणिक्ये काहीं न्हों. सैपाक घरांत पाटा एक लाडगा त्याच बाजूला आला व त्याला
वरवंदा आहे. थोरल्याला मी पाटा देतें व पाहून भिजून घाथटा झाडावर वळून बसला.
धाकऱ्याला वरवंदा. असे सांगून श्हातारीनें लाडगा म्हणाला—“ मला पाहून भितोस
प्राण सोडला का ? तुझ्याजवळ तो वरवंदा आहे ना ?

पाटा वेळून मी काय करणार ? सैपाकी तो देखून डाक मला. ”

होऊन का मी आक्षुप्य बंढणार ! थोरल्यानें मुलांनं त्याला विचारलें “ तू वरवंदा
पाटा तेथेंच टाकून दिला व मजुरी फक्तन वेळून काय करणार हें सांग आर्वी. ”

उदरनिर्वाह करू लागला “ नाशा साधीदार लाडगा जाताच थोड्या वेळापूर्वीं मेलां आहे. तुला वरवंदा
धाकऱ्यानें विचार केल वरवंदा देण्यात त्याच्या नाकाक वुंगवला तर ती पुन्हां
आजीचा काहीं तरी हेतू असला पाहिजे. जिवंत होईल. ” लाडग्यानें उत्तर दिले.

म्हणून वो वेहमी वरवंदा जवळ बाळगी. “ बां वरवंदाचें एथडें मोठें माहात्म्य
त्याला पाहून लोक त्याची थडा देखील करीत. मला नव्हतें माहीत. ” मुलाय म्हणाला.

तो रानांत नाऊन थोडक्या काढक्या गोळा

"चल माझ्याबरोबर, म्हाः लोक्यानी पाहून खात्री करून घे, पाहंजे तर!" लाडगा म्हणाला.

मुळगा झाडावळून खाली उतरला व रानात लाडगाबरोबर निघाला. एका जागी दुसऱ्या एका लाडगा जमिनीवर अनेक अवस्थेत पडलेला होता. म्हातारीच्या नातवाला बरबटा त्याच्या नाकाजवळ नेरुयाबरोबर तो जिवंत होऊन उठून उभा राहिला.

"तुम्हा या बरबट्याने म्हात्म्य सारे पाहिले तर त्याच्या सुवासात आहे. ही गोष्ट इतर कोणाला कळेपर्यंतच त्याचे हे

म्हात्म्य टिकणार! पहिल्या लाडग्याने त्याचे ते म्हात्म्य मुळात समजावून सांगितले व आपल्या साथी लाडगाबरोबर निघून गेला.

आकड्या आपला बरबटा घेऊन गावात निघाला. त्याला वाटेत एक मेढेला कुत्रा दिसला. त्याने आपला बरबटा त्याच्या नाकाजवळ नेऊन तो हुंगवला. कुत्रा जिवंत होऊन जिवंदान देणाऱ्या उपकार कर्या-क्षमोर चोपट हालवीत उभा राहिला.

गांवमधे भाकड्या नातवाची कीर्ति पसरली. सेलेल्याला जिवंत करणारा संजीवनी बरबटा त्याच्या जवळ आहे हे लोकाना कळले.

एकदा राजाची एकुलती एक मुलगी वरण पावली भाकड्या नातवाने तिला जिवंत केले. राजाने आपली कुमारी दर्शविण्यासाठी त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले व त्यालाच आपला वारस म्हणून नेमले. राजाचा बाबई झाला. तरी त्याने सव माणसाळा जिवंत करणाऱ्या आपला बटा बाळूच ठेवला. म्हणून राज्यात कोणाला सरगाने मग म्हणून उरले नाही.

एकदा भाकड्या बोलवाला एक गोष्ट मुचली. जो ननिंकांड संजीवनी सक्ति होता तसे त्याने व राजकन्येचे जीवन वाढे तर म्हातारपण नाहीसे करण्याची टिक्कन राहिल.

सक्ति मुळा असली पाहिले. याची प्रतीति पाहण्यासाठी तो रोज स्वतः व त्याची बायको दरवडा हुंगू लागले. पण रोज रोज बरबटा उचलून हुंगणं राजकन्येला एक नसता उद्योग बाटू लागला. पण तिचा नवरा एक मोठा वैद्य आहे. त्याने विशेष हेतूनेच रोज बरबटा हुंगायला सांगितले असणं असा विचार करून ती निम्ननियमितपणे बरबटा हुंगू लागली.

यामुळे भाकड्या नातवाने विचार केला होता तसे त्याने व राजकन्येचे जीवन वाढे तर म्हातारपण नाहीसे करण्याची टिक्कन राहिल.

तें पाहून चंद्राला राग आला. कारण त्याला वाटे कीं स्थायी जीवन फक्त त्याच्याच बांधाळा आहे. दुसऱ्या कोणाला त्याचा अधिकार नाही. म्हणून चंद्रानें घाबट्या नातवाचा वरवडा जास्त नेण्याचा प्रयत्न सुरू केला.

एकदा थाफट्या नातवाला वरवड्यावर बुरशी जमा झालेली दिसली. बुरशी पुसून त्यानं वाकटा उन्हांत ठेवला व भवत त्याच्या वर नजर ठेवण्यासाठी पाहाण्याला बसला.

तें पाहून राजकन्येने त्याला विचारलें "तुम्ही हागारे राजे आणि हे पाहारे कन्याचें कांय काम करता ? इतकें नोकर आहेत आपल्या घरी त्यांच्यापैकी कोणाला तरी कां नाही काम करीत येथें ?"

"माझ्या बा त्यानीभक्त कुन्याशिवाय माझा दुसऱ्या कोणावर देखील विश्वास

नाहीं." असें सांगून त्याने कुन्याला तेथें ओं केले व स्वतः राजवाड्यांत निघून गेला.

नेमका त्याच वेळीं चंद्र त्याची उत्सूक आला. वरवडा घेऊन तो फडें लायला. अमावास्येचा चंद्र होता तो. म्हणून कुन्याला तो दिसला नाही. पण वरवड्याचा वास त्याला साहीत होता म्हणून तो चंद्राच्या पांदांपाद पांचला.

व्रजदेशाच्या लोकांत अशी जनश्रुति आहे कीं तो कुत्रा चंद्राचा पाठलाग आव-पावेतां करीत आहे. चंद्राला ग्रहण लागलें कीं ते म्हणतात कीं कुन्यानें चंद्राला अरलें आहे. ग्रहण गुटल्याबरोबर म्हणतात— "आणं कुन्यानें चंद्राला सोडलें आहे." त्यांचा असा समज आहे कीं चंद्र मोठा आहे व कुत्रा सहान म्हणून तो चंद्राला मिळून टाकू शकत नाही.

राजकुमारी जुलेशवा

[२]

हसन अंत पुरानून बाहेर आला तोंफेंत हळू हळू उजळत लागले होतें. हसन राजवाड्याच्या शिंदेदारापयेंत येऊन पोचला आणि पाहारेकन्यांची नजर त्याच्यावर पडेल अशा बेताने ती राजवाड्यांत शिरला व सारळ आत बाजिराकडे गेला.

"मी राजभर काळजीत होतो का कांटे नाहीत घालास ! मला राजभर झांपच लागली नाही. कांटे गेला होत्रास ?"

बाजिरानें विचारलें. "देमाक्कसचा एक थापारी सेटला. तो शिराजहून बसण्याला जात होता. त्यानें मला आपल्या घरी बोळविलें हातें. त्याच्या-कडे होतो मी राजभर." हसननें संपशेल खेदें सांगितलें.

त्या दिवशीं आणि रात्री कैरयाचाच विचार त्याच्या मनात घोलत होता. दुसऱ्या दिवशीं सकाळी अंतपुरानेंत एक हिजडा नुजऱ्या आला आणि त्याच्या हातांत एक चिठ्ठी देऊन गेला त्या चिठ्ठींत कोणी तें पत्र लिहिलें आहे याचा उल्लेख नव्हता. "रात्री बागेत भंडायला ये." एवढेंच लिहिलें होतें. दाट झाडी आहे तेथें जालास तर तुम्ही प्रेमिका सेटेल, असें देखील त्या पत्रांत लिहिलें होतें.

कैरयाचें त्याच्यावर प्रेम होतें हें हसनला तोपर्यंत माहीत नव्हतें. आपल्यामुळे अंतः-पुरातल्या क्षियानें थोडावेळ का होईना थोडें मनांतून जालें एवढेंच त्याला वाटलें होतें. पण तें पत्र पाहून मात्र आपलें माग्य

वाट पहात उभा राहिला. ओळ्या वेळाने कैरया आली.

“हसन, इतर मुलांपेक्षा सगळ्यांचे काही तुला जास्त खूब दिसवते! तू पुढां तें वेदपयेंत माझा माझ्या फानावर विश्वास बसत नाहीं.” कैरया म्हणाली.

“तू नाझ्या हृदयाची राणी आहेस ही मोहनमाळ मी तुझ्यासाठी स्वतःच्या हातांनी ओवून आणली आहे. मरणाबरोबर आपलें मरदेखीक तुझ्या स्वाधीन करीत आहे.” हसन म्हणाला.

“तुझे हें गोड शब्द ऐकून मी हसूं फी रहें हेंच मला कळत नाहीं.” म्हणून कैरयानें ओळ्याचीं टिपें पुसून टाकली.

“या आनंददांच्या वेळी तूं आसवें गाळूं लागली आहेस? असें वाईट वाण्याचें कांय कारण झालें?” हसननें तिला विचारलें.

“मला राजकुमारी जुळेबाचे मन तुझ्या वर बसलें आहे तिच्या प्रेमाला तफास देऊन तूं माझा हात कशा काय धरणार? तुला केवदा मान मिळेल? वैभव आणि कीर्तीचा तूं मालक होशील. त्या सर्वांचा त्याग करण्याची तुझी प्रतिष्ठा इत्थि तुझ्या अपांत आहे का?”

“हें कांय तू मनात घेऊन बसली आहेस? एकच काय, सहस्र राजकन्या मी तुझ्यावर आंवाळून टाकीन. गावीचा वापर हाशील असा मोह वालण्याचा मजकूर जरी कोणी केला तरी त्या गादीला लथ मारून मी तुझा हात घरील.” हसन म्हणाय.

“जुळेबाळ! दोंबांचा राग येईल व तें आपणा दोघांच्या हिताचें नाहीं. तिच्या मनांत आलें तर ती आपल्याला सुलून देखील चडवील. म्हणून आण दोंबांनी आपल्या घा असहास्वी प्रेमाचकल चार आसवें गाळून आपापला सार्व भोक्कळा फडन धावा.” कैरया म्हणाली.

हसनला कैरयाचे तें बोलणें असह्य झाले म्हणाला “तुझ्या या शब्दांनी माझ्या हृदयाचे तुकडे होत आहेत. तुला त्यांत कांय आनंद वाटता? तुला येथें राहल्यानें तुझ्यावर संकट येईल अशी मीति वाटत असेल तर बंध, आपण दोघे वरते तरी दूर जेथें मनुष्याचा वात देखील येणार नाहीं. अशा निर्जन स्थानीं जाऊन राहूं मी तुला वाटत असेल तसा मीच नाहीं आपला दोंबांचा संसार सुखाचा होईल एवढें धन वाईटाकडे नाहीच आहे.”

तें ऐकून कैरयाला आनंद झाल्यासारखें वाटलें म्हणाली “हसन, आतां तुला जास्त वेळ अंधकारांत ठेवणें मला देखील आवडणार नाहीं. मी कैरया म्हणून राजकन्या जुळेबा आहे. स्वतःच्या जुळेबा म्हणणारी माझी सती कैरया आहे. फक्त तुझी परीक्षा घेण्यासाठी आम्ही नांवाची बदलावदल केली होती.” असें सांगून तिनें हलकेच टाळी वाजविली. ती ऐकून कैरया पुढें आली व खून सलाम केला.

जुळेबा हसनला म्हणाली—“त्या दिवशीं मी तुला झोपलेला पाहिलें तेव्हां मला तू

माझे मन हिराफूल बेंतले आहेस.^{११} तिथे रात्रदर रात्र मारीत बागेतच बसून राहिली. उखाडण्यापूर्वी ती तिथे आवाकबा बाटेने निघून गेली.

दोन दिवसांनी ती बागेत जाऊन पाहिली तर आगे जागी शिपाई बसे होते. ती बोझ धारण. ती उकट पावली परी नेका तिथे एक हिजडा त्याची पाठ बांधात उभा होता. हातक्या हातत एक पत्र देऊन त्याने तेथून पास काढला. जणूकाही नाचून त्याच्या बाटीशी लागला होता. त्या घरांत हेसील कोणत्या तरी तयारी

पास ते पत्र जपेखाचे होते ते कोटमयारा हातक्या शिरोब बळ खागला नाही त्यात तिथे तिच्यावर फडक मजूर ठेवण्यात आली असल्याची लिहून पुढे, आता मेट होणे बटील आहे. या करिता आपल्या मंगारी मोड कोणाचा करू नये याची काळजी घ्याव्याची व पत्राची पाहिल आणि अर्धेचर भालची काळजी तरी बिलकुल भिडे नये असे देहील त्या पत्रात लिहिले होते.

दुसऱ्या दिवशी गांवभर बातमी सररी की राजकुमारी खुलेला एका एका मरण पावली. ती बातमी ऐकून हातन बेमुद होऊन पडला. सुनेषाने बरीर तेथेच होता. त्याने औषधोपचाराची व्यवस्था केली. एका जाळवळाने त्याची तबरेत सुधारली तबरेत सुधारली होती तरी त्याने काठे तरी जाऊन बोन घरा असे मनाशी ठरविले. कैराने लिहून सावध केले होते तरी ते तो घर किरमळा

काळोस पडल्यावर हातक्या मंगारी बाहेर पडला. राजक तो पास मेडील तिजोरी बाळत होता दुसऱ्या दिवशी सावेकाळी तो एका रुद्राज कलावाच्या काठी पोचला.

ज्योती

त्याला पाठी मागून घोड्यांच्या टाखांचा आवाज ऐकू आला. त्याने मागे वळून पाहिले तर एक तरुण घोडेपार येत असलेला दिसला. अंधुक उमेदात तो एका तरुण राजकुमारासारखा वाटला. त्याने सकाळ केला तेव्हा त्या तरुणाने पण तुमचा सकाळ केला. हसनला वाटले की तो सुसज्जन नसावा.

“शर वारा झुक झाला आहे प्याथला तलावाचे ज्ञान पाणी पण आहे. थडेवा हेर होईल.” काहीतरी बोळवला विषय हवा म्हणून हसन म्हणाला ते ऐकून निमत करीत तो तरुण बोळवचकून उत्तरला. त्याने पाणी प्याथला बोळवला उमे केले आणि हसनला कडकडून मिठी मारली. हसनला तोंपवत कळले नव्हते की तो घोडेपार तरुण राज कुमार म्हणून राजकन्या जुळेला होतो.

कौरवाच्या मदतीने आजारी पडल्याचे व मरण आल्याचे कसे सांग केले हे कैऱ्याने वर्णन करून सांगितले. हसन शिराज नगरा बाहेर पडेपर्यंत ती कोडे तरी खून घसली होती. त्यानंतर त्याच्या पाठीपाठ त्याचा शोध काहीतरी तेथवर आली होती. तिने हसनसाठी आपल्या बापाचा राजवाडा, आई-बापांचे श्रेय, वैभव आणि भोगविलास सर्वांवर पाणी सोडले होते. राजभर दोघे त्या तलावाच्या काठीच पडून राहिली. सकाळ होताना दोघे ओळ्यात मरून उमास्कराच्या वाटेने निघाली.

हसन स्वामीकाच्या विश्वासपात्र व स्वामी-भक्त दसवारी म्हणून राहू लागला. पुढे स्वामीफार त्यालाच आपला भेरीपण नेमले.

[गाथा संपूर्ण]

उमोड उमोडकी

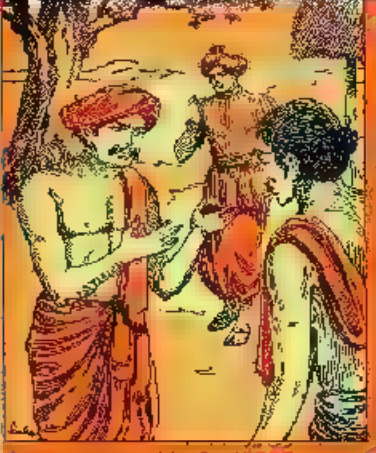
एका गांवात दोन शेतकरी रहात होते.

तो वे मित्र होते गांवातले लोक दोघांना चांगले ओळखत असत. एक स्वभावाने हुशार होता तर दुसरा थोडा साच. त्याला लोक मोठ्याच म्हणत होते. जमदी मरिच होता. त्याच्याकडे थोडा किंवा गाडी काही नव्हते. त्याने शेतात खुरण लावले बाजारात ते विकण्याला कसे न्यायले हा त्याच्यासमोर एक प्रश्न दस्त म्हणून उभा राहिला. म्हणून तो दुसऱ्या एका शेतकऱ्याकडे गेल्या व म्हणाला “तुझे खेचर मला देवाच का? खुरण विकून आल्यावर तुला हा मागशील ते माझे देईन.”

पण तो शेतकरी म्हणाला “माझे खेचर काळ उपार पायुतच कोठे तरी नाहीं

झाले आहे.” म्हणून शेतकऱ्याला दुसऱ्या एक शेतकऱ्याकडे जावे लागले. त्याच्याकडे एक घोडे होते तो शेतकरी स्वभावाने फार लोभी होता. मोठ्या त्याच्याकडे गेल्या व दोघे भाव्याने दोघांचा विचारले. तो म्हणाला “देईन पण तू काय माझे देशील?”

मोठ्याने पांच कोहाळे देता म्हणून सांगितले पण त्या लोभी शेतकऱ्याने पंचरा कोहाळे दिले पाहिजेत म्हणून हट्ट केला व पांच कोहाळे वधाणा म्हणून ठेवून घेतले. मोठ्याने आपल्या मित्राकडे जाऊन दहा कोहाळे उधार मागितले त्याच्या मित्राला आश्चर्य वाटले. म्हणाला “पंचरा कोहाळे भाव्याने मागले आहे? कसे तर पाहानो नी!”

वाटेत तो खेचरवाळा शेतफरी मेढला प म्हणाला " माझे खेचर सापडले तुला : पाहिजे तर घेऊन जा ! " परंतु सोळावांनी त्या खेमी माणसाला पांच घोडाळे बघाण म्हणून दिलेले होते. तो पैच प्रसंग फसा सोडवायला हे सोळावांना कळेना. तेव्हा त्याचा हुशार मित्र म्हणाला " भी भाड्यांना काय म्हायचे ते "

तिथे त्या खेमी शेतकऱ्याच्या बरी मिघाले वाटेल सोळावाच्या मिघाने त्याला सांगितले की तू त्याला सांग की मला घोळाची गरज नाही, माझे कीडाळे येथून दळणार नाही, विसरू नका ! "

परत हे त्याने नकार दिला तर भी पाहून धाईन

पण मोळावाला ते कांडे उल्लेखना, त्याने विचारले की ती परत कां घेईल ? तो साच्या मुलखाचा खेमी बाह

" हे कथ त्याची काळजी तू कळ नकोस. आज त्याची खोड सोडावला चांगली संधी मिळाली आहे. ती म्हणून त्याला तू नुसता होकार देत रहा. " मोळावा चकित होऊन त्याच्याकडे पहात उभे राहाले.

तिघांना येत असलेले पाहून खेमी शेतकऱ्याच्या घेहे आश्चर्य वाटले. जवळ आल्यावर त्याने त्यांना विचारले " काय मोळावा ? आहो हुशरी कोडाळे घेऊन बायला शिक्षा होतात ना ! आणि यांना काय चकन आला आहोत ? "

" आम्ही वालो आहो बाळा म्हायला ! तुमचा घोडा कांटे बाहे ? " मोळावाऐवजी त्याच्या हुशार मित्रानेच उत्तर दिले.

" तो काय उमा आहे तेथे ! घोळाचा काय बाहयचे " " खेमी माणसाने विचारले आणि म्हणाला " मोळावा, आणखी बडा कोडाळे आणून दिले माहीत तर घोडा येथून दळणार नाही, विसरू नका ! "

वादीवा
२०

" ओहो हो हो ! इतकी घाई क्य़ाला ? पहिल्याने पाहू तर देखील की घोडा पुरतो आहे की नाही ते ? " हुशार मित्र म्हणाला.

" काय पण राव बोलला ? अहो घोडा कुठे पुरेसा की आहे नाही हे कोणी पाहतो का ? " हसत खेमी माणसाने विचारले.

" तुला काय ते माहीत ? भी माहून पाहणार आहे, घोळाची पाठ. " असे सांगत तो हुशार शेतकरी दाताने घोळाची पाठ माहू लागला थ म्हणू लागला " मोळावा, तुला दोन टिका तरी जागा दवी. समज तुला मधे बसविले व भी पुढे बसले तर चार दिवा जागा गेली. अन तुझी बाकको कोठे रे बसणार ? तिला बसच शाने. आणखी दोन टिका जागा गेली. अन तुझी घोरें रे कोठे बसणार ? त्यांना बसवू घोळाच्या मानगरीवर ? बाकल्या तुला त्याची आहे वेईल आपल्या जवळ घेऊं कसे तरी मागवून. " तो बोलत गेला.

खेमी माणसाना नीच लाकीं बर होऊं लागला की इतकी माणसे घोळावर बसली तर घोडाच बसणार ! तो म्हणाला देखील " एका घोडावर किती जण बसणार हो ? " देणार नाही " खेमी समुज्य म्हणाला

" ते घोडा पाहून वेईल तुझ्या खाया नदी बसत आम्ही ! सर्वांनी पंदरीका जायने कसे या पयल्याला घोळावर ही काळजी बडकी आहे आम्हाला ! " बतुर शेतकरी म्हणाला

" म्हणजे तुम्ही इतकी माणसे माझ्या घोळावर बसून पंदरीका जाणार ? " खेमी समुज्य धावरट व्यागजस्त म्हणाला.

" आहे कठीण पण आणवून घेऊं ! " बतुर शेतकरी म्हणाला.

" तर मग मी आपला घोडा बाक्याने

" एका घोडावर किती जण बसणार हो ? " देणार नाही " खेमी समुज्य म्हणाला

" ते घोडा पाहून वेईल तुझ्या खाया नदी बसत आम्ही ! सर्वांनी पंदरीका जायने कसे या पयल्याला घोळावर ही काळजी बडकी आहे आम्हाला ! " बतुर शेतकरी म्हणाला

" म्हणजे तुम्ही इतकी माणसे माझ्या घोळावर बसून पंदरीका जाणार ? " खेमी समुज्य धावरट व्यागजस्त म्हणाला.

" आहे कठीण पण आणवून घेऊं ! " बतुर शेतकरी म्हणाला.

" तर मग मी आपला घोडा बाक्याने

" एका घोडावर किती जण बसणार हो ? " देणार नाही " खेमी समुज्य म्हणाला

वादीवा

“शोर मोठसे शब्द देखून तो मागे पळ साईल. तुला हें माहीत आहे.” धूर्त शेतकरी एवढ सांगून भोळोबाळ म्हणाला : “अरे तुझी म्हातारी आणि म्हातारा कोठे असणार विसरूनच गेलास की, बकन्या कोवळ्या बाळूत दे पडिचे तर.” असादी निराश आश्वासनार्थ वास्तवीस तो म्हणाला : “मी शेतकरी पावकून थोरड्या “माझ्या पोळ्याचा जीव घेण्याच; बिचार आहे की काय तुमच्या प्रमान.” हा काय खेळ खंडाचा मंडळा आहे ? मी नाही वेणार जायला घोडा.”

“बऱ्या बोलांनी टरल्याप्रमाणे घोडा दे नाहीतर तुला फोटीत ओढून नेईन. सम लस काय ?” चतुर माणसाने इन दिल्या. “आपले हे शब्द कोहाळे पलत घेऊन जा कसा ? मसा माही घोडा घाबचा ?” तो म्हणाला.

“पंथरा कोहाळ्याची बोली डोली आणि आतां तू पांच कोहाळे घेऊन जा म्हणतोस ? तुला हा धर्मपणा की शांतता नाही चाले ठेणार राव. समजला खोड्यात काय ?” चतुर शेतकऱ्याने विचारले.

“सोळावाने पोचव कोहाळे दिले होते.” कोणी माणसाने विचारले.

“जे तू परत देखील. कण बोलीचे पंथरा कोहाळे ? घोडा तरी दे नाही तर पंथरा कोहाळे खरी दे.” चतुर शेतकऱ्याने दिशान घटवून त्याच्या रज्यांत पायला

बिचारा लोवी शोचत आत घेला आणि भरासर पंथरा कोहाळे बाहेर धाणून ठेवले आणि म्हणाला “हे वे बोलीचे कोहाळे आणि चांदे लागे.”

सिधे कोहाळे घेऊन घरी परतले

राजद्रोही

एक राजा होता. तो आपल्या प्रजेला स्वतःच्या अधत्याप्रमाणे मानून प्रजेच्या सुखाची तो नित्य काळजी घाही. थोके नागरिकांच्या कष्टमुखाची स्वतः न्यायोक्त्यांनी कडपना करून त्याची म्हणून त्याचा प्रयत्न असे राजा वेध पाळतून नेहमी आपल्या धन्याबरोबर हिंडत असे. फक्त सफाळी दरबार भरे थाबेली तो हजर राही. बाकी वेळ तो कोठे व कोणत्या कृपास हिंडत आहे हे कोणाला माहीत नसे माहीतच वसत्यापासून नित्यनियमितपणे राथाचा कार्य क्रम असे

एकदा राजा व त्याचा भंत्री वेध पाळतून घरात वेळ राजधानीत हिंडल्यानंतर घरी परत येत होते तेव्हा त्यांना एक राजवाड्यात परतले नाहीत. सुर्यास्ताची व्यापारी भेटला त्याने होयला समस्कर

करून एक करंडक दाखविला. राजाने त्या व्यापाऱ्याला विचारले “काय आहे या करंडकात ?”

“काही नाही, एक सुगंधी चुर्ण आहे, महाराज.” व्यापारी म्हणाला.

व्यापाऱ्याने आपल्याला आणखेलेल पाहून राजास आश्चर्य वाटले, तरी राजाने आपले आश्चर्य तोडावर हाळकू न घेता विचारले—“काय किंमत आहे याची ?”

“एक सोन्याची मोहोर !” व्यापारी म्हणाला.

राजाने एका एवजी सोन्याच्या दोन मोहोर व्यापाऱ्याच्या हातांत ठेवल्या व करंडक घेऊन निघून गेला. राजा व भंत्री राजवाड्यात परतले नाहीत. सुर्यास्ताची सोम पाहण्यासाठी राजधानीबाहेरच्या सरो

बराच्या कांठी गेले. तेथे राजाने तो करंडक उचवून पाहिला. त्यांत एक चिड्डी होती. चिड्डीत लिहिले होते की-

“याचा वास घेतला तर दाताच्या जागी पंख फुटतात व “कुले” म्हटले तर हाव येतात.”

राजा मंत्र्याला म्हणाला-“हे सामान्य चूर्ण विसत नाही. नेत्रवेळेने सुवासिक चूर्ण विप्रेत आहे. याचा वास घेतला तर पक्षाचे रूप येईल व “कुले” म्हटले तर पुन्हा मनुष्य रूप येईल. वास घेऊन पाहू या तर.”

Fullscreen 127 58 / 84

राजा व मंत्री दोघांनी थोडे थोडे चूर्ण हातांत घेतले व करंडक एका जागी ठेवून बिरा. स्थानंतर त्यांनी त्या चूर्णाचा वास घेतला. त्याबरोबर त्यांना सारस पक्षाचे रूप मिळाले. दोघे उडत सरोवराच्या पलीकडच्या तीरावर गेले. नंतर उडत राजधानी वरून राखवाळाकडे आले.

संध्याकाळ झाली. दोघे जरी परत जाण्याच्या हेतूने “कुले” म्हणाले. पण त्यांना मनुष्यरूप मिळाले नाही. मनुष्य रूप मिळवून म्हणून त्यांनी नानाप्रकारचा प्रयत्न करून पाहिला पण तो सर्व फुकट गेला. शेवटी दमून मागून त्यांनी सरोवराच्या कांठीच विश्रांति घेण्याचे ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दोघांची होंफ मोडली त्यांनी मासे खाऊन भूक रागवली. सोचीने पंख घुळून पुढून स्वच्छ केले आणि पुन्हा उडत बघून राजवाऱ्याच्या कलशावर जाऊन बसले. राज्यांत सर्वत्र गोंधळ उडून गेलेला त्यांच्या नजरेस आला. राजा व मंत्री कोठे गेले? सर्व याच काळातच होते.

“आमच्याच शोभात आहोत तुम्ही?” असे निरनिराळ्या प्रकारे ओरडत सांमण्याचा

त्यांनी प्रयत्न करून पाहिला. पण सारस पक्षांची भाषा कोणाला कळणार? कळणार तरी काय ते? पुन्हा उडत सरोवराच्या कांठी परत गेले.

राजा व मंत्री अदृश्य झाल्याची घोष्ट राजवाळ्यातून राजधानीत व देशभर लोकांना कळली. हाहाकार उडून गेला. राजा व मंत्री बघून ते सर्व ऐकत व पहात होते. त्यांचे सांखन करमण्यासाठी दोघे राजधानीवर उडत होते. लोक म्हणत-“शे सारस पक्षांना देखील दुःख होत आहे, पहा.” पण त्या सारस पक्षांत कोणी ओळखले नाही.

एकदा ते राजधानीच्या मुख्य चौकावरून उडत असताना त्यांना एक मोठी मिरवणूक दिसली. कोणीतरी राजाचा पोशाल घाळत अमारीत बसलेला होता. नव्या महाराजाचा नवजयकार चालू होता. तो सेनापतीचा मुलगा होता. त्याला पाहून राजा मंत्र्याला म्हणाला-“हा राजा झाला तर घेजेला पिकून काढील.”

त्याच दिवशी सेनापतीच्या मुलाचा राज्याभिषेक पण झाला. तो राज्याभिषेक झाल्याला दोष देत आयुष्य कंटीत होते. समाप्त स्वःच्या डोक्यांनी पाहून राजा व मंत्री बेहूक व मासे पारवला गेले तेव्हा मंत्री हुस्वी मनाने सरोवराच्या कांठी आले. त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. एक पर्वी

“जाज आपली ही स्थिति होण्याला कारण सेनापतीच आहे यांत मला सरी आता शंका उरली नाही.” राजा म्हणाला. नंतर त्यांनी परस्परांशी सल्ला करून कांठी तरी ठरविले आणि सरोवरापलीकडच्या काठावर निजैव रानात जाऊन राहू लागले. आठवडे, महिने व वर्षे कोटले. राजा व मंत्री सारसपक्षाच्या रूपाने त्या निजैव त्यांनी सरोवरातील मासे खाऊन स्वतःच्या भाष्याला दोष देत आयुष्य कंटीत होते. ते बेहूक व मासे पारवला गेले तेव्हा मंत्री हुस्वी मनाने सरोवराच्या कांठी आले. त्यांना एक विचित्र दृश्य दिसले. एक पर्वी

सुतसपत्न्या सारसा चोचीनें शाखाळा मोक पडून आंतले किडे खाण्याच्या प्रयत्नांत होता. त्याच्या दोळ्यांतून रिपें राळत होवो.

राजानें कांही वेळ ते दृश्य पाहिलें. त्याने त्या पक्ष्याला विचारलें—“आम्ही बोलत आहो! ते तुला कळते का?”

“हो कळतें!” मागे वळून तो पक्षी म्हणाला.

“तूं आंसवें कां टाळतो आहेस?” राजानें विचारलें.

“तूं उन्माचा पक्षी, तुला माझे दुख काय कळणार? मी एक स्त्री होतें आतां फार दुःखी होतें व पजेला पुन्हां सुखी

मला हें पक्षाचें रूप मिळालें आहे.” तो पक्षी म्हणाला.

“ऐकू तर दे तुझी ती करून कहाणी!” राजानें विचारलें.

“आ सरोवराच्या काढच्या राज्याच्या सेनापतीनें गाडी ही स्थिति केली आहे. मी राजाची कन्या आहे. वडिलांच्या मारें मीच गादीला बसत होतें. सेनापतीनें मला त्याच्या मुलाशी लग्न करून बायल सांगितलें. मी त्या नीच माणसाच्या मुलाशी लग्न करण्यास नकार दिला. म्हणून त्यानें मंत्रवळांनें मला पक्षी करून टाकलें आहे. जर कोणी मला पक्षी रूपानें स्वीकारायला तयार झाला तर पुन्हां तो मनुष्य रूप मिळेल असें तो म्हणाला. या पक्षी रूपाचा मला बीट झाला आहे व मी त्याच्याकडे गेलें तर तो आपल्या मुलाकडे पाठविणार. माझ्या मनांत पुन्हां स्त्री रूप मिळविण्याची इच्छा उत्पन्न न्हावी म्हणून कांहीं लोक शेज या राजांत येऊन मला ऐकू येईल अशा तऱ्हेनें कांहीं तरी धोळत बसवात. माझ्या प्रजेला सेनापतीनें फसवणूक बायलां सुखात केली आहे ते ऐकून माझे मन काय कळणार? मी एक स्त्री होतें आतां फार दुःखी होतें व पजेला पुन्हां सुखी

करण्यासाठीं आपल्या मनाकिसुद्ध स्त्री रूप घेण्याची इच्छा माझ्या मनांत उत्पन्न होऊ लागली आहे.”

“ते लोक केव्हां व कोठें येऊन बसतात हें दाखविशील का?” राजानें विचारलें व त्या पक्ष्यानें ती जागा दाखविली.

राजां कालोक न्हाण्याच्या आधीं राजा व मंत्री त्या जगेंच्या जवळ लुटपाळाड जाऊन बसले. संध्याकाळी कांहीं लोक पक्ष्यानें दाखविलेल्या जागीं येऊन बसून गप्पा मारूं लागले. त्यापैकी दोघे स्वतः सेनापति व त्याच्या मुलगा म्हणजे तृतीया राजा होते. तिघे नव्या राजाचा स्तुतिगट करित होते आणि विचारीत होते—“आपली प्रजा कशी काय वागते? राज्य व्यक्त्येत दबळादबळ वतायला कोणी येत तर नाही?”

“सुरवातीला प्रजेनें माझा चांगल्याच आदर केला व मी गादीवर बसल्याबद्दल समाधान व्यक्त केलें. पण तो सुरवातीचा उत्साह बंद पडूं लागला आहे. जुन्या राजाका प्रजा अजून विस्मेली नाही.” सेनापतीचा मुलगा म्हणाला.

“सुखे आहे प्रजा! जुना राजा अजून त्यांच्या तजरेस देखील पटणार नाही. मी त्या साठीं जरूर ही तजवीज करून ठेवली आहे.” एक जण म्हणाला. त्यानेंच राजाका ते सुवासिक चूर्ण विकलें होतें. तो व त्याच्या वरोवर आलेले माणसी दोघे मांजिक होते.

“राजा व मंत्री दोघांना तूं अदृश्य कसें केलेंस हें सांगशील कां नाही?” दोघांनीं विचारलें.

“मी व्यावस्थेचे सोंग घेऊन राजाका येरले व एक सुवासिक चूर्ण विकलें. ते

Fullscreen

127

62 / 84

वर्ण हुंगल्याबरोबर पड्याचे रूप घेतें. एका करंडकांत तें चूर्ण व त्याचा उग्रशेग करण्याची रीत एका कागदावर लिहून ठेवली होती. "फुलें!" म्हटल्यास त्यांना पुन्हां मनुष्य रूप येईल. पण मी "फुलें" या शब्दाला "फुलें" करून तें लिहून ठेवले होते. "फुलें" "फुलें" म्हणून ते थोकांशी करीत राहिले तरी त्यांचा मनुष्य रूप मिळणार नाही." आश्विन दाखविलेल्या दुष्टपणाचा आनंद दर्शवीत तो बोर जोरानें हँसू लागला.

राजा व मंत्री तें ऐकून इच्छा तेथून निघून गेले व तो पक्षी झाडाच्या बुंध्याला चिकटून जेथें बसला होता तेथें गेले. "फुलें!" म्हणतांच त्यांना मनुष्य रूप मिळालें. तो पक्षी अजून तेथेंच बसलेला होता. मंत्र्याने त्याला चिन्हालें. "तूं

माझ्याशी विवाहास तयार आहेस का?" त्या प्रश्नाबरोबर त्या पड्याची राज-कन्या झाली. तिचे राजाच्या काळोखांतून राजधानी कडे निघाली आणि सूर्योदयाच्या सुमारास राजधानी जवळ येऊन पोचली. ह्या-पालकानें राजाला व मंत्र्याला खोच जोळखले. राजा व मंत्री परत आल्यानी झुसवार्ता राजधानीभर हाहा म्हणतां पसरली. जागोजागी लोक आपल्या पितृपुत्र्य राजाच्या स्वागतासाठी बसाले होऊन लागले. तोंरणें उभी करण्यांत आली.

सेनापति व त्याचा मुलगा राजधानीच्या द्वाराजवळ आले तेव्हां पाहारेकऱ्यांनी त्यांना धरून त्यांच्या मुसक्या बांधल्या व त्यांना कैदेत टाकले.

राजकुमारीचा एका राजकुमाराशी भाटानें विवाह झाला. सर्व प्रजा पुन्हां सुखी झाली.

किष्किंधाकांड

वानर दमस्त जागून, जशाशी व तहानेले सय राक्षसानें निर्मिलेल्या एका विलक्षण स्थानी येऊन पोचले. ते एक रम्य तपोवन वाटलें त्यांना. इरणें निरापद हिंडत होती. झाडावर पक्ष्यांची किरविल सुरू होती. वाऱ्याच्या झुल्लेकें बरोबर फुलांचा वास येत होता. ह्या वाऱुनें वास येत होता तिकडे जवळ जाऊन पाहतां त्यांना एक विचित्र विवर दिसलें. विवर म्हणजे गुहाच होती ती. गुहेत वेष्टी व झुडपें उगवली असल्यामुळे आत जाणें सोयें नव्हतें.

मातलीनें ते विवर न्याहाळून राहिले. ब म्हणाला—

"आंतून पक्षी बाहेर येत आहेत व बाहेरून आंत जात आहेत शवरून आंत कोठें तरी जलाशय असला पाहिजे शबरडी किंवा तळाव असेल असें मला वाटतें."

म्हणून सर्व वानरांनीं झोंबें झुडपें वाजुळा सारून त्या गुहेत प्रवेश केला. आंत काळोख होता. तरी परस्पराना हात धरून ते वरेन आंद गेले. काहीं नेझांनें आंत त्यांना पुन्हां दिक्सासारखा कवेड दिसू लागला. सोन्या-चांदीनें रत्नललित महाल दिसले. जागोजागी अगर, चंदन, फुलें, फुलें यांचा मोहक सुवास सुटला होता व रेणवी वस्त्रे पल्लसाडीं ठेवलेली दिसली. ते एक तपोवन असलें

तेव्हां त्या कतूंत जाऊनच तीं आणावीं लागतात. तीं देखील एका जागीं मिळत नाहींत. कांहीं आसामच्या बाजूला आहेत तर कांहीं नेपाळांत व कांहीं काश्मीरांत. त्यांत एका झाडाच्या फुलांची गरज आहे. हीं फुले चार वर्षांतून एकदांच फुलतात. गेल्या वर्षी फुले येऊन गेलीं.”

“आणखी एक धातू वर्षाखालीं च सांपडतो. हिमालयाच्या कांचनगंगा शिखराखालीं तो आहे. पण तो काढून आणल्या शिवाय मी राहणार नाहीं.” वैद्य म्हणाला.

“मग तें औषध तयार होईल म्हणतां?” राजानें विचारलें.

“मिळेल व खात्रीनें मिळेल.” वैद्य ठासून म्हणाला. यापेक्षां माझी अशी सूचना आहे कीं राजकन्येला घेऊन जायला आम्हाला परवानगी द्यावी. औषध देण्यापूर्वीं तेल

मालाश वगैरेचा चिकित्सा करावा लागत. आम्ही बारा वर्षांच्या आंत राजकन्येला घेऊन येतो. औषध पाणी करून तिचे केस बाढवूं व तिला दांत सुद्धां येतील अशी एक दिव्य चिकित्सा करूं.” वैद्य म्हणाला.

राजानें राणीला विचारलें—“घेऊन जाऊं देत राजकन्येला? बारा वर्षे चिकित्सा करून ते तिला घेऊन येतील.”

राणीनें होकार दिला.

वैद्यबुवा राजकन्येला घेऊन गेले. तिला त्यांनीं लहानाचें मोठें केलें, लिहावाचायला शिकवलें आणि बारावें वर्षे लागल्यावर तिला घेऊन आले.

राजानें आपल्या मुलीची लांब वेणी व मोठ्यासारखे दांत पाहून वैद्य बुवांच्या दिव्य चिकित्सेची प्रशंसा केली व त्यांना मोठें बक्षिस दिलें.

